

Newsletter Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie, grudzień 2013

Tematy:

Edytorial Wydarzenia Publikacje Terminy Na koniec

Edytorial

Drogie Czytelniczki, Drodzy Czytelnicy!

Niemiecki Instytut Historyczny istnieje już od 20 lat i przez ten czas zdołał wypracować trwałą pozycję w polskim krajobrazie naukowym oraz w niemieckim środowisku historycznym. Świadectwem tego jest zarówno duża liczba firmowanych przez NIH publikacji naukowych, wykładów i konferencji międzynarodowych, jak i liczne kontakty z krajowymi i zagranicznymi badaczami i instytucjami. Szczególny nacisk kładziony był w Instytucie – i jest kładziony nadal – na ścisłe kontakty ze środowiskiem historyków w Polsce, a więc kraju goszczącym Instytut, a także na wspieranie młodych badaczy. Wszystkie te podstawowe zadania pozostają bez zmian podczas regularnej rotacji na stanowisku dyrektora i stanowiskach pracowników, którzy z wartościowych doświadczeń naukowych i osobistych zdobytych w Warszawie czynią użytek już po powrocie do Niemiec, podtrzymując nadal polsko-niemiecką współpracę. Owa rotacja pozwala, w ramach szerokich celów przyświecających Instytutowi, za każdym razem na nowo rozkładać akcenty tematyczne, reagować na bieżące wyzwania naukowe; rotacja pozwala także wpływać pracującym w Instytucie badaczom na jego naukowe oblicze.

Sprawą zasadniczą jest tu ścisły związek pomiędzy trwałością a przeobrażeniem. Rzecz ma się dokładnie tak samo w przypadku ostatniej zmiany na stanowisku dyrektora Instytutu. Dlatego bardzo się cieszę, że po zakończeniu kadencji ostatniego Dyrektora, prof. Eduarda Mühle, który żegnał się z Państwem na łamach poprzedniego newslettera,

udało się kontynuować z niezmienną intensywnością działalność Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie, gdy na prośbę przewodniczącego Fundacji Maxa Webera, prof. Heinza Duchhardta objąłem od 1 września komisaryczny zarząd nad Instytutem. Decydujące było przy tej decyzji nie tylko moje wieloletnie doświadczenie na stanowisku dyrektora Niemieckiego Instytutu Historycznego w Paryżu oraz Instytutu Historii Najnowszej w Monachium/Berlinie, lecz także moje ścisłe związki z Niemieckim Instytutem Historycznym w Warszawie. Rozpoczęły się one już w czasie pierwszych, prowadzonych w Warszawie rozmów o powstaniu instytutu jesienią 1991 r. i trwały nadal dzięki objęciu przeze mnie w latach 1993–2003 funkcji przewodniczącego najpierw Komisji Założycielskiej, a następnie Rady Naukowej Instytutu. Moje obecne zadanie ułatwia mi konstruktywna współpraca ze strony pracowników instytutu, szczególnie zastępczyni dyrektora, dr hab. Ruth Leiserowitz oraz kierownika administracyjnego Stefana Böhma. Początkowo wszyscy pracownicy naukowcy i członkowie rad Niemieckich Instytutów Historycznych byli Niemcami. W Warszawie jednak od początku pragnęliśmy zacieśnić kontakty z lokalnym środowiskiem naukowym, wprowadzając zasadę, że w Radzie Naukowej oraz wśród pracowników znajdują się przedstawiciele kraju goszczącego. Zasada ta zaprowadzona została później na wzór Polski w innych instytutach. Tym samym Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie stanowi nie tylko pod względem merytorycznym, ale i stosunków międzyludzkich znakomity przykład współpracy polsko-niemieckiej.

Wydarzenia i publikacje, o których informujemy Państwa w niniejszym, 10. newsletterze elektronicznym, odzwierciedlają ową skierowaną na zewnątrz i do wewnątrz kooperację. Dziękujemy wszystkim instytucjom partnerskim NIH w Warszawie i mamy nadzieję na dalszą owocną współpracę.

Z najlepszymi życzeniami spokojnych Świąt oraz szczęśliwego Nowego Roku,

Horst Möller

A handwritten signature in blue ink, which appears to read 'M. Möller'.

Uroczyste zamknięcie wystawy Niemieckie powstanie „za wolność naszą i waszą”?

13 września 2013 r. miało miejsce w Niemieckim Instytucie Historycznym w Warszawie uroczyste zamknięcie wystawy „Chcemy być wolni!” na temat powstania ludowego w NRD z 17 czerwca 1953 r., którą do 15 września oglądać można było w warszawskim Domu Spotkań z Historią. Wystawa, opracowana przez berlińską Federalną Fundację ds. Rozliczenia z Dyktaturą SED, zorganizowana przy współpracy z Ambasadą RFN, została przetłumaczona, przerobiona pod kątem terminologicznym i uzupełniona o treści ważne z polskiego punktu widzenia przez Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie oraz Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego.

Z okazji zamknięcia wystawy zorganizowano dyskusję panelową, która miała za zadanie poszerzenie prezentowanych w ekspozycji treści o kontekst transnarodowy oraz ukazanie długofalowego znaczenia powstania. Obie te kwestie odgrywają istotną rolę w kulturze pamięci krajów postkomunistycznych. Zdając sobie z nich sprawę, zapytać możemy, na ile zbieżne były przyczyny tego i innych powstań w Bloku Wschodnim, czy powstania te były postrzegane jako ważne wydarzenia również przez obywateli krajów sąsiednich i jaką rolę mogły one grać w wykształcaniu się wspólnej (regionalnej) pamięci historycznej. Powstaniu z 17 czerwca przypada tu szczególne znaczenie, jako pierwszemu z „kanonicznych” powstań antykomunistycznych, wywołanemu w dodatku przez Niemców, na których sąsiedzi patrzyli wówczas z podejrzliwością, i których uważali za chętnie podporządkowujących się hierarchii. W dyskusji udział wzięli Rainer Eckert, dyrektor Lipskiego Forum Historii Najnowszej, Krzysztof Ruchniewicz, dyrektor Centrum Willy Brandta we Wrocławiu i Volker Zimmermann z Collegium Carolinum w Monachium. Każdy z dyskutantów przedstawił odpowiednio niemiecką, polską i czeską perspektywę spojrzenia na zagadnienie. W trakcie debaty stwierdzono, że punktem odniesienia powstańców w NRD była przede wszystkim Republika Federalna Niemiec. Okazało się ponadto, że zarówno komunistyczne elity władzy, jak i społeczeństwa krajów ościennych postrzegały omawiane wydarzenia w kontekście międzynarodowym, jakkolwiek oczywiście bardzo różny był tu dostęp do informacji. Choć zaistniał pewien potencjał wytworzenia się międzynarodowej wspólnoty antykomunistycznej, to jednak ze względu na doświadczenia wojenne i powojenne pomiędzy Niemcami a pozostałymi społeczeństwami nie zdołano zbudować wzajemnego zaufania. Mimo to możliwe było kultywowanie pamięci o tej formie opozycji i odnoszenie się do tej pamięci podczas procesów tworzenia się tożsamości.

Habitus facit hominem

W dniach 26 – 27 września 2013 r. odbyła się w NIH konferencja naukowa *Habitus facit hominem*. Społeczne funkcje ubioru w średniowieczu i w epoce nowożytnej będąca trzecim spotkaniem z cyklu: „Kultura materialna a pozycja społeczna elit średniowieczu i dobie nowożytnej”. Konferencja została przygotowana we współpracy z Historii Kultury Materialnej Średniowiecza i Czasów Nowożytnych IAIe PAN, a autorami koncepcji byli Marcin Pauk, Monika Saczyńska, Ewa Wólkiewicz. Przedmiotem zainteresowania uczestników były szeroko rozumiane społeczne funkcje odzieży w społeczeństwach przedindustrialnych i rola ubioru w sygnalizowaniu rozmaitych treści społecznych – manifestowania własnej pozycji, a także utrwalania czy aspirowania do wysokiego statusu. Podczas obrad podejmowano temat ubioru jako elementu tożsamości grupowej, stanowej, płciowej i religijnej oraz jego rolę w kontekście form społecznej i obyczajowej transgresji. Dyskutowane były także problemy wartościowania społecznego poszczególnych elementów stroju. Sesja miała charakter interdyscyplinarny i oprócz historyków wzięli w niej udział także przedstawiciele innych nauk humanistycznych (archeologia, historia sztuki). Łącznie wygłoszonych zostało 17 referatów poświęconych m.in. takim zagadnieniom jak ceremonialny strój władców i władczyń, treści symboliczne ubiorów dworskich, szczególne elementy odzieży elit kościelnych, cechy dystynktywne strojów kobiecych i dziecięcych. Dwa wystąpienia były poświęcone ustawodawstwu antyzytkowemu, odgrywającemu istotną rolę w utrwalaniu przedziałów społecznych. Publikacja materiałów z konferencji jest przewidziana na drugą połowę przyszłego roku.

Struktury zbrodni

W dniach 22–23 października 2013 r. odbyła się w Katowicach międzynarodowa konferencja „Struktury zbrodni. Nowe kierunki badawcze nad zbrodniami nazistowskimi”, zorganizowana przez tamtejszy oddział Instytutu Pamięci Narodowej, Fundację Miejsc Pamięci w Saksonii i Saksonii-Anhalt oraz wielu innych partnerów w Polsce i Niemczech. Wśród nich znajdował się także Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie, którego udział w przedsięwzięciu zaznaczony został w jednym z wykładów i w jednej dyskusji panelowej. Dyskusję moderował Ryszard Kaczmarek z Uniwersytetu Śląskiego, a udział wzięli w niej Grzegorz Bębniak z katowickiego oddziału IPN, Tomasz Chinciński z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku i Maren Röger z Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie, którzy przedstawiali publikacje swoich instytucji na temat niemieckiej i radzieckiej okupacji oraz Holokaustu oraz szerzej kierunki rozwoju polskich i niemieckich badań nad II wojną światową. Dyskusja cieszyła się dużym zainteresowaniem publiczności, podobnie jak pozostałe części konferencji, która poświęcona była w przede wszystkim tematyce zbrodni wojennych, zbrodni sądowych i medycznych. Podczas konferencji Maren Röger wygłosiła również wykład pod tytułem „Przemoc seksualna niemieckich okupantów w Polsce”.

The Two Germanies and Their Eastern Neighbor in the Late Cold War: German Responses to Poland`s Solidarity Movement

Podczas tegorocznej konferencji German Studies Association, która odbyła się w dniach 3 – 6 października 2013 r. w Denver, Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie zorganizował panel pt. „The Two Germanies and Their Eastern Neighbor in the Late Cold War: German Responses to Poland`s Solidarity Movement”. Naświetlał on z różnych perspektyw kwestię wschodnio- i zachodnioniemieckich reakcji na powstanie polskiego związku zawodowego Solidarność i późniejsze stłumienie ruchu solidarnościowego. Jens Boysen (NIH w Warszawie), którego wykład ze względu na nieobecność referenta został publiczności przedstawiony w streszczeniu, zajął się reakcją kierownictwa NRD na omawiane wypadki w specyficznych okolicznościach i ograniczeniach, nakładanych przez państwo socjalistyczne. Autor wystąpił przeciwko szeroko rozpowszechnionemu pogładowi, jakoby stanowisko Berlina Wschodniego było wynikiem antypolskich stereotypów i przedłużeniem pruskiej tradycji. Christie Miedema (Duitsland-Institut, Amsterdam) porównała stanowisko zachodnioniemieckich i holenderskich socjaldemokratów względem wypadków w Polsce w latach 1980 –1981, które wahało się pomiędzy potrzebą okazania solidarności a chęcią kontynuacji polityki odprężenia. Robert Brier (NIH w Warszawie) zmierzył się z omawianym zagadnieniem na polu historii idei: porównał różne użycia terminu „totalitaryzm” w Polsce i RFN, i przedstawił zachodnioniemieckie reakcje na polski kryzys w szerokim kontekście transnarodowej historii praw człowieka. Wraz z komentarzem Wandy Jarząbek (Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk) i późniejszą dyskusją, referaty zarysowały zróżnicowany obraz stosunków polsko-niemiecko-niemieckich w początku lat 80. Porównawcze i transnarodowe ujęcie zaprezentowane w wystąpieniach pozwoliło wydobyć losy tych stosunków z ram historiografii narodowej i wkomponować ją w szerszy kontekst historii komunizmu, konfliktu między Wschodem a Zachodem i europejskiej historii kulturowej lat 70. i 80.

Encounters at the Eastern Front Reconsidered: new Research for an Encyclopedia of World War I

Na 45. dorocznej konferencji Association for Slavic East European and Eurasian Studies, która odbyła się w dniach 21–24 października 2013 r. w Bostonie, Niemiecki Instytut Historyczny zaprezentował swój projekt częściowy, zakładający stworzenie międzynarodowej internetowej encyklopedii I wojny światowej „1914–1918-online”. W ramach projektu trwają badania nad dziejami I wojny światowej w Polsce i w krajach bałtyckich. Trzej współautorzy owego wielkiego przedsięwzięcia, które ma zostać publicznie udostępnione online 8 października 2013 r. w Brukseli, przedstawili wyniki swoich badań w panelu moderowanym przez Ruth Leiserowitz. Stephan Lehnstaedt (NIH w Warszawie) poświęcił swoje rozważania zachowaniu austriackich

i niemieckich władz okupacyjnych względem ludności żydowskiej, wskazując na różnorodność podejść i dróg postępowania w tej kwestii. Klaus Richter (Uniwersytet w Birmingham) zrekonstruował proces wyłaniania się w 1918 r. państwowości litewskiej „na polu bitwy” i próby doprowadzenia do międzynarodowego uznania tej państwowości. Szczegółowo zrelacjonował zwłaszcza proto-dyplomatyczne stosunki Litwinów z administracją Obszaru Głównodowodzącego Wschodu. Piotr Szlanta (NIH w Warszawie) przyjął oddolną perspektywę opisu i przedstawił sposób postrzegania niemieckiej i austriackiej okupacji przez polskich mieszkańców, uwzględniając zarazem procesy przywracania polskiej państwowości i działania militarne polskich jednostek w trakcie wojny. W komentarzu do wystąpienia Piotr Wróbel (Uniwersytet w Toronto) podkreślił znaczenie projektu, a zwłaszcza wyraził uznanie wobec przedstawionych na konferencji dotychczasowych wyników badań. Zwrócił raz jeszcze uwagę na fakt, że perspektywa wschodnioeuropejska była dotychczas w pracach na temat I wojny światowej niedoreprezentowana i mówiono nawet w tym kontekście o „zapomnianym froncie”. Można z napięciem oczekiwać następnym licznym ustaleń badawczych, które również dzięki nowej, interaktywnej formie prezentacji, umożliwiającej wprowadzenie odniesień i powiązań, zachęcać będą do dalszych dociekań i zapełnią dotkliwą lukę w historii I wojny światowej.

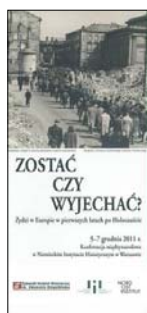
Wykłady wtorkowe

W jesiennym cyklu wykładów wtorkowych Niemieckiego Instytutu Historycznego wystąpienia wygłosili: Felicitas Schmieder (Haga), „Marco Polo u najpotężniejszego cesarza świata: spotkanie reprezentantów dwóch globalnych, ekspansywnych sił w XIII wieku”, Matthias Schnettger (Moguncja), „Upadek bez oddźwięku? Koniec Starej Rzeszy i jego ówczesna percepcja” i Jörg Baberowski (Berlin), „Instrumenty władzy i kształtowanie ustroju politycznego w Imperium radzieckim”. Listopadowy wykład Sebastiana Conrada (Berlin) pt. „Niemiecki kolonializm w perspektywie globalnej” został przełożony na 4 lutego 2014 r.

Publikacje

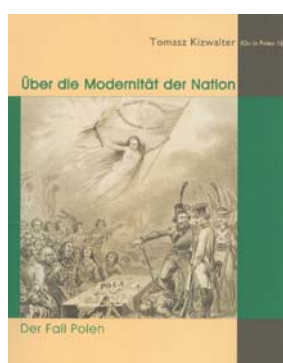
Artykuły pokonferencyjne „To stay or to go?”

Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie wraz z Żydowskim Instytutem Historycznym w Warszawie oraz Instytutem Północno-Wschodnim w Lüneburgu opublikował w 2. zeszycie Kwartalnika Historii Żydów/ Jewish History Quarterly artykuły ze wspólnie zorganizowanej konferencji „Zostać czy wyjechać? Żydzi w pierwszych latach po Holokauście/To stay or to go? Jews in Europe in the immediate aftermath of the Holocaust”. Konferencja, której dwie części odbyły się w latach 2011 i 2012, dotyczyła warunków życia, perspektyw i szans na przyszłość Żydów Europejskich bezpośrednio po II wojnie światowej. Wobec

ogromu Holokaustu, zawirowań powojennych, trwającej nadal atmosfery antysemitki i powtarzających się brutalnych aktów przemocy na tle antysemitki, wielu ocalałych z Zagłady stawało przed pytaniem, czy powinni raczej wrócić do swojej przedwojennej ojczyzny i zacząć tam nowe życie, czy też wyemigrować z Europy. Czy powiodła się próba przywrócenia i odbudowania żydowskiego życia, instytucji i kultury? Jakie czynniki polityczne, religijne i społeczne działały na korzyść takich prób, a jakie je hamowały? Tak brzmiały pytania przewodnie konferencji, której rezultaty ukazały się właśnie drukiem. Zasadniczą część zeszytu tworzą artykuły stanowiące pokłosie konferencji. Trzy rozdziały, zawierające łącznie osiemnaście tekstów w języku polskim i angielskim, poprzedzone zostały wstępem organizatorek oraz zapisem dwóch wykładów wprowadzających konferencji. Rozdział „The Jewish Communities after the Holocaust” zawiera artykuły dotyczące sytuacji Żydów w Polsce, Francji i w Wiedniu, tekst na temat prób środowisk żydowskich, by własność dziedzictwa kulturowego interpretować wedle kryterium etnicznego, a nie terytorialnego, a także artykuł o ideologicznych postawach ortodoksyjnych myślicieli wobec dylematu „wyjechać czy zostać?”. Artykuły zamieszczone w części „Attitudes of the Political Establishment and Civil Society towards the Jews” dotyczą stosunków żydowsko-polskich (w Polsce i w obozach dla tzw. „displaced persons”), francuskiej polityki wobec migracji Żydów przez Francję, polityki Szwajcarii względem ocalałych z Holokaustu, sytuacji niemieckojęzycznych Żydów w Polsce i w Czechosłowacji po 1945 r. oraz kwestii mienia żydowskiego jako zagadnienia prawnego. Rozdział „Early forms of Holocaust Documentation, Research and Commemoration” zawiera artykuł na temat Michała Borwicza i Geni Silkes, tekst o żydowskiej historiografii Holokaustu oraz ważny artykuł na temat świadectw Holokaustu, w którym jako instrument analizy źródeł wykorzystuje się teoretyczną koncepcję anegdoty Joela Finemana.

O nowoczesności narodu

W serii „Klio w Polsce” ukazało się nakładem fibre-Verlag niemieckie tłumaczenie studium „O nowoczesności narodu. Przypadek polski” („Über die Modernität der Nation. Der Fall Polen”) autorstwa warszawskiego historyka Tomasza Kizwaltera. W międzynarodowych badaniach nad tworzeniem się narodu i nacjonalizmem nie uwzględniano dotychczas niemal zupełnie wykształcenia się w XIX w. narodu polskiego. W Polsce natomiast dyskutuje się na ten temat przeważnie nadal z perspektywy własnej tożsamości narodowej. Wzorce interpretacyjne powstałe jeszcze za czasów 120-letnich rozbiorów Polski często do dziś określają myślenie i dyskurs o narodzie. W swojej pracy Autor z krytycznym dystansem opisuje rozmaite aspekty tworzenia się narodowości polskiej w różnych epokach. Ze znanstwem wprowadza czytelnika w liczne wewnątrzpolskie debaty i dyskursy, a także przytacza obszernie fragmenty ważnych dzieł, które nie były dotychczas dostępne w niemieckim tłumaczeniu. Czytelnicy mogą dzięki temu gruntownie prześledzić, jak poszczególne omawiane tematy i opinie torowały sobie drogę do kanonu narodowej historiografii – to właśnie stworzony przez nią model interpretacji przeszłości stworzył ostatecznie historyczne ramy tożsamości narodowej.

Kizwalter rozpoczyna swoją analizę od przyjrzenia się kilku aspektom historii średniowiecznej. Bierze tu na warsztat rezultaty badań swoich prominentnych kolegów po fachu – Benedykta Zientary, Sławomira Gawlasa i Karola Modzelewskiego. Następnie stawia pytanie o istotę polsko-litewskiego „narodu szlacheckiego” i wyczerpująco omawia termin „sarmatyzm”. W następnym rozdziale nakreśla zmiany obserwowane w okresie oświecenia, które uznać należy za kluczowe dla omawianej problematyki. Opisuje „polski jakobinizm”, który uważa za w dużym stopniu sztuczny, aczkolwiek użyteczny termin, pytając zarazem o normy lojalności politycznej. Wprowadza następnie czytelnika w kluczowe debaty na temat „narodowości” z wczesnego okresu rozbiorów, przytaczając obszernie m.in. wywody Stanisława Staszica, Kajetana Koźmiana i Maurycego Mochnackiego. W 7. części autor zajmuje się m.in. założeniem Towarzystwa Demokratycznego Polskiego i analizuje przeobrażenia szlachty i chłopstwa aż do następstw rabacji galicyjskiej. Dochodzi do wniosku, że w końcu XIX w. „lud” zajął eksponowaną pozycję wśród społecznych wyobrażeń Polaków, z czego wynikać miały daleko idące przemiany tożsamościowe. Kizwalter zamyka swoje badanie opisem wykształcenia się ideologii nacjonalistycznej na przełomie XIX i XX w., cytując teksty Zygmunta Balickiego i Romana Dmowskiego. W podsumowaniu autor wskazuje, że ideologie narodowe miały początkowo bardzo ograniczone oddziaływanie społeczne. Dopiero poprzez stopniowe poszerzanie zakresu tego oddziaływania, poprzez rozpowszechnienie się świadomości narodowej, wykształcił się naród. Centralnym zagadnieniem analizowanym przez Kizwaltera jest działalność elit przeciwstawiająca się polityce mocarstw rozbiorowych, wychodzi on bowiem z założenia, że odgrywała ona zasadniczą rolę w procesie narodotwórczym. Autor wskazuje wszakże również na fakt, że później to działania państwa polskiego wysunęły się w owym procesie na pierwszy plan. Zjawisko to, wedle Autora, obejmowało następnie większą część XX stulecia; podobnie jak doświadczenie II wojny światowej jako wydarzenia narodotwórczego problematyka ta wymaga dalszych badań.

Tomasz Kizwalter, *Über die Modernität der Nation. Der Fall Polen* [Klio in Polen, t. 16], Osnabrück 2013, 422 s., EUR 39.80,- ISBN 978-3-938400-91-3

Władza i postrzeganie władzy w XII- i XIII-wiecznej Europie

Opublikowana nakładem Harrasowitz-Verlag praca zbiorowa pt. „Macht und Spiegel der Macht. Herrschaft in Europa im 12. und 13. Jahrhundert vor dem Hintergrund der Chronistik“ prezentuje wyniki konferencji, która odbyła się w Niemieckim Instytucie Historycznym w Warszawie w 2011 roku. W 22 zebranych w niej artykułach otrzymujemy systematyczny wgląd w sposób odzwierciedlania i legitymizację władzy politycznej w Europie dojrzałego średniowiecza. Tom otwiera wstęp zawierający refleksję metodologiczną (Grischa Vercamer); znajdziemy w nim następnie trzy teksty analizujące w perspektywie ogólnoeuropejskiej napięcie pomiędzy teorią władzy a praktyką jej sprawowania w kronikach XI i XII w. (Joachim Ehlers, Hans-Werner Goetz, Norbert Kersken). Praca zawiera także opracowania zagadnień związanych

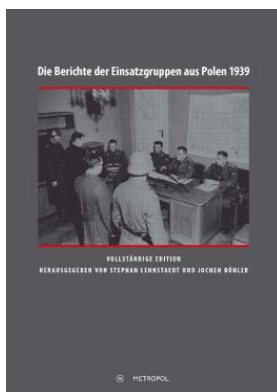

z polityką konkretnych średniowiecznych panujących i ze sposobem postrzegania władców. Artykuły zestawiono ze sobą po dwa dla każdego z dziesięciu obszarów geograficznych, dzięki czemu zbiór pomaga dotrzeć do szerszej, europejskiej płaszczyzny porównawczej. Myślą przewodnią publikacji była hipoteza, że specyficzne polityczne warunki wyjściowe w poszczególnych krajach zmuszały konkretnych kronikarzy do stworzenia odrębnych, własnych przedstawień władców. Korespondujące ze sobą pary artykułów dotyczą Rzeszy w epoce Staufów (Claudia Garnier, Heinz Krieg), Polski XII w. w kronice Wincentego Kadłubka (Grischa Vercamer, Sławomir Gawlas), królestwa Francji (Georg Jostkleigrewe, Julian Führer), kronikarstwa i hagiografii węgierskiej na przełomie XII i XIII w. (László Veszprémy, Dániel Bagi), Anglii XII w. (Björn Weiler, Alheydis Plassmann), Czech (Martin Wihoda, Marie Bláhová), Danii (Thomas Foerster, Mia Münster-Swendson), bizantyjskich kronik Johannesesa Kinnamosa, Anny Komneny i Niketasa Choniatesa (Małgorzata Dąbrowska, Ralph-Johannes Lilie), normandzkich kronik Gaufreda Malaterry i Hugona Falcandusa (Julia Becker) oraz Ziemi Świętej i Bliskiego Wschodu z kronikami Wilhelma z Tyru i Usamy ibn Munqidha (Marie-Luise Favreau-Lilie, Kay Peter Jankrift). Publikacja jest pierwszą jak do tej pory podjętą na taką skalę próbą porównawczego podejścia do koncepcji historiograficznych i ich stosunku do przedstawiania i odzwierciedlania władzy politycznej. Ma ona stanowić zachętę do dalszych badań nad faktycznymi powiązaniem i wyobrażeniami o normach politycznych w społeczeństwach przednowoczesnych.

Macht und Spiegel der Macht. Herrschaft in Europa im 12. und 13. Jahrhundert vor dem Hintergrund der Chronistik (Quellen und Studien des Deutschen Historischen Instituts Warschau, t.27), red. Grischa Vercamer, Norbert Kersken, Harrassowitz Wiesbaden 2013, 491 s., EUR 98,- ISBN 978-3-447-06886-4

Kompletna edycja źródeł do działań Einsatzgruppen (grup operacyjnych) w Polsce jesienią 1939 r.

We współpracy z Niemieckim Instytutem Historycznym w Warszawie opublikowano w wydawnictwie Metropol nowy zbiór źródeł, obejmujący sprawozdania Einsatzgruppen niemieckiej Sicherheitspolizei (policji bezpieczeństwa) z Polski, z września i października 1939 r. Zbiór, wydany przez pracowników Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie, Stephena Lehnstaedta i Jochena Böhlera, jest pierwszym tomem zawierającym opracowane w całości sprawozdania Einsatzgruppen niemieckiej policji bezpieczeństwa w Polsce we wrześniu i październiku 1939 r. i stanowi jedyną w swoim rodzaju dokumentację niemieckiej okupacji i stosowanych przez nią metod w pierwszych tygodniach i miesiącach wojny.

W czasie kampanii przeciw Polsce w 1939 r. za posuwającymi się do przodu jednostkami Wehrmachtu postępowało siedem „grup specjalnych policji bezpieczeństwa” podzielonych na 16 „Einsatzkommandos”, liczących łącznie 2700 członków. Oficjalnie grupy te były podporządkowane armii, nieoficjalnie jednak otrzymywały rozkazy od zwierzch-

nika SS, Heinricha Himmlera, który postawił im za zadanie zwalczanie wszelkich elementów wrogich Rzeszy i Niemcom na tyłach walczących oddziałów, a także zniszczenie polskiej inteligencji. Liczba ofiar została jak dotąd oszacowana jedynie w przybliżeniu, jednak do wiosny 1940 r. było to przynajmniej 60 tysięcy zabitych. Zasadniczą część korpusu źródłowego na temat Einsatzgruppen stanowią sprawozdania samych grup. W tekstach znajdziemy opisy popełnianych przez członków grup nadużyć, analizy położenia i obserwacje z zajętych obszarów, a także relacje z licznymi kontaktów z lokalnymi prominentami i miejscowymi „volksdeuschami”. W oczy rzuca się ważny szczegół dotyczący kwestii mniejszości niemieckiej w Polsce, a konkretnie fakt, że owa mniejszość nie była w żadnym razie jednolicie zorganizowana ani „zglajchszachtowana” jak społeczeństwo Rzeszy. Różne grupy, z których część odrzucała i sprzeciwiała się narodowemu socjalizmowi – szczególnie wyróżnia się w sprawozdaniach kościół ewangelicko-augsburski pod przewodnictwem biskupa Juliusza Burschego, który uważał się za Polaka wyznania ewangelickiego o niemieckich korzeniach – należało uważnie obserwować i „kierować” nimi zgodnie z własnymi celami, pod kątem objęcia w przyszłości władzy w kraju.

Książka zbiera po raz pierwszy wszystkie zachowane sprawozdania i opatruje je obszernymi komentarzami i skorowidzami. Do edycji włączono sprawozdania dzienne i tygodniowe, jak również odrębne sprawozdania o uczęszczaniu do kościoła w Prusach Zachodnich i o sytuacji za granicą niemiecko-sowiecką. By stworzyć ów obszerny zbiór, wykonano kwerendę w ważnych archiwach w Niemczech, Polsce i na Ukrainie. Oprócz tego znajdziemy w książce trzy dalsze dokumenty z Rosyjskiego Archiwum Wojskowego w Moskwie: jeden z nich to „Propozycja użycia Gestapo i SD w przypadku Polski (bez Gdańska)”, stanowiący rozważania na temat użycia Einsatzgruppen po wybuchu wojny. Dokument nie jest datowany, powstał jednak w sposób oczywisty przed zawarciem paktu Hitler-Stalin 23 sierpnia 1939 r. Dwa pozostałe teksty wyszczególniają liczbę Żydów w poszczególnych miejscowościach Kraju Warty i Górnego Śląska i informują o ustanowionych tam judenratach.

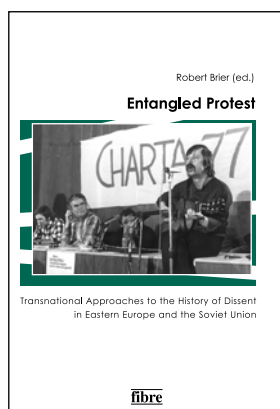
Die Berichte der Einsatzgruppen aus Polen 1939. Vollständige Edition, wyd. Stephan Lehnstaedt, Jochen Böhrer, Berlin 2013, 480 s., EUR 24,00 ISBN978-3-86331-138-4

Wschodnioeuropejscy dysydenci w transnarodowej historii lat 70. i 80.

W serii „Publikacje Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie” ukazała się w 2013 r. praca zbiorowa pt. „Entangled Protest: Transnational Perspectives on the History of Dissent in Eastern Europe and the Soviet Union”.

W drugiej połowie lat 60. powstała – początkowo w Związku Radzieckim, a następnie w innych krajach Bloku Wschodniego – nowa forma protestu. Zachodni obserwatorzy określali ją najczęściej mianem „dysydencji”, a odznaczała się ona podejściem apolitycznym i legalistycznym, które swój szczególny wyraz znalazło w powoływaniu się na prawa człowieka.

Dlaczego jednak w rozmaitych krajach Europy Wschodniej powsta-

ty tego rodzaju, podobne do siebie formy protestu? Jakimi kanałami i przez jakich pośredników dysydenci przekazywali swe żądania poszanowania praw człowieka międzynarodowej opinii publicznej? I jak to się stało, że przynajmniej niektórzy mieszkańcy krajów zachodnich się z nimi identyfikowali?

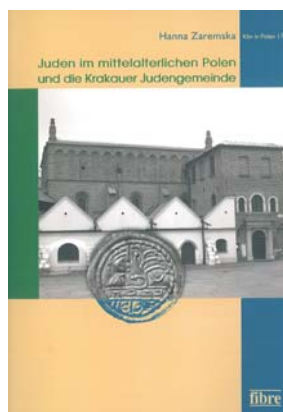
Tom zredagowany przez Roberta Briera stara się odpowiedzieć na te pytania, przedstawiając historię dysydencji w kontekście ponadnarodowym. Dzięki takiemu podejściu poszczególne artykuły ukazują, że pojawienie się dysydentów nie było po prostu efektem specyficznych okoliczności istniejących w społeczeństwach socjalistycznych. Mimo wszystkich restrykcji, ruchy protestu w Europie Środkowo-Wschodniej i Wschodniej prowadziły ze sobą wymianę i wzajemnie na siebie wpływały. Ich wspólne cechy charakterystyczne były efektem wzajemnego spoglądania na siebie i obiegu idei.

Okazuje się także, że dysydenci włączeni byli w procesy komunikacyjne, które wykraczały ponad systemową granicę konfliktu pomiędzy Wschodem a Zachodem. Korzystając z pośrednictwa intelektualistów, korespondentów zagranicznych, polityków i aktywistów na rzecz pokoju i praw człowieka, grupy opozycyjne z Europy Wschodniej brały udział w dyskursie o możliwości zaistnienia socjalizmu demokratycznego, roli praw człowieka w polityce międzynarodowej i ich stosunku do kwestii rozbrojenia i gwarancji pokojowych. Stawali się dzięki temu podmiotami przemian transnarodowego aktywizmu – opublikowany tom jest zatem również źródłem wiedzy o pełnej sprzeczności historii rozwoju tego rodzaju form partycypacji.

„Entangled Protest” naświetla jeden z centralnych aspektów historii społeczeństw socjalistycznych. Zamieszczone w tomie artykuły omawiają przy tym szerokie spektrum form protestu: począwszy od działalności rewizjonistycznych intelektualistów, poprzez właściwych dysydentów, aż po ruchy pacyfistyczne i ekologiczne. Artykuły na temat NRD, Czechosłowacji, Związku Radzieckiego, Jugosławii i Polski pokrywają wszystkie historyczne regiony Europy Wschodniej. Publikacja analizuje poszczególne studia przypadku w kontekście centralnych pytań o historię transnarodową lat 70. i 80., która pozwala przewyciężyć wyobrażenie o ścisłym podziale świata w czasie zimnej wojny. Książka dostępna jest również w formie e-booka.

Entangled Protest. Transnational Perspectives on the History of Dissent in Eastern Europe and the Soviet Union, red. Robert Brier, [Einzelveröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts Warschau, t.31], Osnabrück 2013, 262 s., EUR 39,80, ISBN 978-3-938400-96-8

Żydzi w średniowiecznej Polsce

Monografia „Juden im mittelalterlichen Polen und die Krakauer Gemeinde” („Żydzi w średniowiecznej Polsce. Gmina krakowska”) autorstwa Hanny Zaremskiej, która ukazała się jako 17. tom serii „Klio w Polsce”, poświęcona jest historii Żydów zamieszkujących ziemie polskie w średniowieczu .

W części wstępnej znajdzie czytelnik rodzaj przewodnika dla badacza średniowiecznych dziejów Żydów polskich: historię badań nad podjętą w książce tematyką, sylwetki jej najważniejszych przedwojennych żydowskich badaczy oraz prezentację stanowiących podstawę pracy a powstałych na ziemiach Polski tekstów hebrajskich i łacińskich. Studium zatytułowane „Geografia żydowska” przedstawia żydowskie migracje od antyku do uformowania się diaspory sefardyjskiej i aszkenazyjskiej. Kolejne rozdziały prezentują losy ludności żydowskiej zamieszkującej średniowieczną Polskę na tle historii Polski, Europy Środkowej i diaspory aszkenazyjskiej. Omawia w nich autorka jej położenie prawne, relacje z ludnością chrześcijańską i władcą. (Nienaruszony do końca średniowiecza monopol zwierzchności monarchy nad jego żydowskimi poddanymi przesądził o wyjątkowości losów polskiej części diaspory aszkenazyjskiej.) Rozdział „ Żydzi w społeczeństwie miejskim” opisuje pola żydowskiej aktywności gospodarczej i specyficzne miejsce Izraelitów w społeczeństwie i życiu ekonomicznym miasta. Odcięci od systemu chrześcijańskich korporacyjnych organizacji społeczeństwa miejskiego – gildii kupieckich i cechów rzemieślniczych - oraz od uprawy i posiadania ziemi, angażowali się w dziedziny im dostępne – handel i kredyt. Oddzielne studium poświęciła autorka postawie polskiego Kościoła wobec wyznawców judaizmu i stanowisku rabinatu wobec chrześcijaństwa. Tę część książki zamyka tekst dotyczący demografii żydowskiej.

Drugą, samodzielną część książki stanowi monografia izraelskiej gminy krakowskiej, jednego z trzech największych ówczesnych skupisk żydowskich w kraju. Kraków był rezydencją monarchy, który posiadał wyłączną jurysdykcję nad Izraelitami, oraz siedzibą uniwersytetu, w którego murach formowała się postawa polskiego kleru wobec wyznawców judaizmu. Bogata dokumentacja źródłowa pozwoliła autorce odtworzyć granice dzielnicy żydowskiej i zlokalizować główne budynki komunalne, odtworzyć organizację i funkcjonowanie gminy, opisać instrumenty utrzymywania wśród jej członków posłuszeństwa wobec prawa, przedstawić sylwetki jej sławnych mieszkańców oraz stosunki z chrześcijańską ludnością. Potępienie lichwiarstwa, stanowiącego dla Żydów jedno z głównych źródeł dochodów, ich ścisła podległość władzy monarszej i ochrona, jaką otaczał ich monarcha rodziła wzmocniane propagandą Kościoła napięcia, które niekiedy przeradzały się w akty nienawiści. Problematykę tę przedstawia autorka w dobrze udokumentowanym rozdziale poświęconym krakowskim rozruchom antyżydowskim w 1407 r. Poprzedza go rozdział na temat żydowskich konwersji. Książkę uzupełniają starannie dobrane ilustracje.

Die Juden im mittelalterlichen Polen und die Krakauer Jugendgemeinde. [Klio in Polen, t. 17], Osnabrück 2013, 560 s., EUR 48,- ISBN 978-3-938400-93-7

Antysemityzm w Polsce w 1968 r.

W serii „Publikacje Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie” ukazała się w grudniu 2013 r. książka Hansa-Christiana Dahlmanna „Antisemitismus in Polen 1968. Interaktionen zwischen Partei und Gesellschaft” („Antysemityzm w Polsce w 1968 r. Interakcja między partią a społeczeństwem”). Publikacja powstała w oparciu o pracę doktorską przedłożoną w 2012 r. w Instytucie Socjologii Uniwersytetu w Moguncji, w której autor przeprowadza wywiady z ponad 50 świadkami ówczesnych wydarzeń i na potrzeby której przeprowadził obszerną kwerendę w literaturze wspomnieniowej i polskich zbiorach archiwalnych.

Autor bada w pracy antysemicką nagonkę przeprowadzoną przez polskie media, które począwszy od marca 1968 r. pomawiały Polaków żydowskiego pochodzenia o inspirowanie rozruchów studenckich. W trakcie powszechnej hysterii antysemickiej trwała dyskryminacja Żydów i Polaków żydowskiego pochodzenia, którzy byli wykluczani z partii bądź zwalniani z pracy. Około 15 tysięcy osób nie widziało w rezultacie innej możliwości, niż opuścić kraj. Dahlmann wyraźnie odcina się od dotychczasowych interpretacji ówczesnych wydarzeń. W jego opinii daleko przeceniono nie tylko rolę ówczesnego ministra spraw wewnętrznych, Mieczysława Moczara, którego często uważa się za organizatora wystąpień w 1968 r., ale również postawę kierownictwa partii, szczególnie Władysława Gomułki. Wedle Dahlmanna marzec 1968 r. nie był kampanią inscenizowaną przez partyjną górę; jego siłą napędową byli funkcjonariusze partyjni średniego i niższego szczebla. Biuro polityczne natomiast w swojej większości odrzuciło kampanię, a sam Gomułka usiłował wręcz kilkakrotnie ją wyhamować.

Swoją tezę, że w marcu 1968 r. chodziło o „oddolną kampanię”, podbudowuje Dahlmann m.in. w oparciu o sytuację dwóch instytutów badawczych. Szczegółowo przeanalizował on przebieg kampanii na płaszczyźnie mikro w Instytucie Fizyki Eksperymentalnej Uniwersytetu Warszawskiego i w Instytucie Badań Jądrowych. Dzięki temu mógł wskazać obszary działań poszczególnych lokalnych aktywistów i ich decydujący wpływ na przebieg wypadków. Podczas gdy w Instytucie Badań Jądrowych dominował agresywny antysemityzm, a wielu żydowskich pracowników zostało przez swoich kolegów usuniętych z Instytutu, w Instytucie Fizyki Eksperymentalnej kampania właściwie w ogóle nie miała miejsca, a żydowskich pracowników i studentów chroniono.

Drugim motywem przewodnim pracy Dahlmanna jest pamięć o Holokauście. Wskazuje on najpierw, jak życie Polaków pochodzenia żydowskiego było w Polsce naznaczone przez wymordowanie Żydów i dochodzi do wniosku, że rozbudzenie pamięci o Holokauście było kluczowe dla sposobu przeżywania kampanii przez Polaków pochodzenia żydowskiego. Owo doświadczenie kampanii jest przedmiotem osobnego rozdziału książki. Ostatni rozdział poświęcony jest Polakom nie-Żydom i pytaniu o ich postawy i wzorce zachowań od dyskryminacji po solidarność. Przedmiotem wywodu jest również sposób obchodzenia się z pamięcią o Holokauście i pytanie, dlaczego protestujący studenci nie wystąpili z krytyką antysemickiej nagonki.

Hans-Christian Dahlmann, Antisemitismus in Polen 1968. Interaktionen zwischen Partei und Gesellschaft [Einzerveröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts Warschau, t.30], Osnabrück 2013, 430 s., EUR 36,- ISBN 978-3-938400-94-4

Terminy

Debata Lelewelowska

27 lutego 2014 r., Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie
„Rozwój badań nad Zagładą ‘gdy zabraknie świadków’”
Dyskusja z udziałem Barbary Engelking, Barbary Kirschenblatt-Gimblett i Ingo Loosego.

Wykłady wtorkowe

Wtorek, 4 lutego 2014 r.

Sebastian Conrad

„Niemiecki kolonializm w perspektywie globalnej”

Konferencje

23 – 24 stycznia 2014 r., Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie
Kryzysy gospodarcze w Europie Środkowo-Wschodniej i Wschodniej. Przyczyny i skutki, od średniowiecza do czasów współczesnych
Konferencja Niemieckiego Instytutu Historycznego we współpracy z Instytutem Historii Gospodarczej i Społecznej Uniwersytetu Wiedeńskiego

20 – 22 lutego 2014 r., Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie
The Pacification of Post-World War Europe. Continuity and Breaks in Mentalities and Politics
Konferencja międzynarodowa we współpracy z Instytutem Badawczym Historii Wojskowości w Poczdamie

27 – 28 marca 2014 r., Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie
„Nowe warunki, nowe relacje”. Zdjęcia rodzinne jako źródło do historii Europy Środkowej w latach 1944 – 1960.
Warsztaty

Promocje książek

9 kwietnia 2014 r., Warszawa, Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie
„Pamięć o zmarłych w Polsce i w Niemczech w XX wieku”
Dyskusja z udziałem Petera Reichela i Roberta Traby
Wydarzenie organizowane wspólnie z Instytutem Goethego

Na koniec

Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie na XXII Targach Książki Historycznej

Na XXII Targach Książki Historycznej, które odbyły się w Arkadach Kubickiego warszawskiego Zamku Królewskiego w dniach 28 października – 1 grudnia 2013 r., Niemiecki Instytut Historyczny po raz pierwszy wystawił własne stoisko. Na zorganizowanej z rozmachem imprezie swoje stoiska miało w tym roku 135 wydawnictw z Polski, Białorusi i Rosji. Targom patronował Prezydent Polski Bronisław Komorowski, a odwiedziło je ponad 25 tysięcy osób.

Obecność Niemieckiego Instytutu Historycznego na tegorocznych Targach była znakomitą okazją do zapoznania zarówno społeczności historyków, jak i szerokiej publiczności z najnowszymi publikacjami, imprezami i międzynarodowymi projektami prowadzonymi przez Instytut. Stoisko stało się ponadto nieformalną platformą networkingu i ożywionych rozmów na rozmaite tematy z zakresu polsko-niemieckiej historii. Asumpt do nich dawały w pierwszym rzędzie prezentowane na stanowisku książki.